

Мавзу: Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фани ва унинг вазифаси

Асосий саволлар.

1. Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фанининг мазмуни ва фанининг олдида қўйилган мақсад ва вазифалар.
2. «Таълим тўғрисидаги» Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да меҳнат таълими, касб танлашга йўллашга оид ғояларнинг акс этирилиши.
3. Буюк мутафаккирларнинг меҳнат таълими ва тарбияси, ва касб танлашга йўллашга оид фикрлари.

Мавзуга оид таянч сўз ва иборалар:

Меҳнат таълими, политехник таълим, ғоя ва фикр.

Ўқув мақсадлари:

Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фанининг асосий вазифаларидан бири умумтаълим мактабларида меҳнат таълимини интеграциялаштирилган, янги педагогик ва ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқитишни амалга оширишдан иборат. Ушбу фанни ўқиш натижасида бўлғуси мутахассис –ўқитувчилар иқтисодий, экологик, эстетик маданиятни шакллантира олиш, халқимиз анъналарига ҳурмат, меҳнат ва меҳнат аҳлига ҳурматни тарбиялаш методларини ҳам эгаллайдилар.

Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фанининг асосий **мақсади**-бўлажак меҳнат таълими фани ўқитувчиларини таълим мазмуни, унинг тарихий тараққиёти, меҳнат таълими фанининг дидактик тамойиллари, ташкилий шакллари ўқитиш методлари, режалаштирувчи ҳужжатлари, рейтинг ишланмаси ва баҳолаш мезонлари ҳамда умум-таълим мактабларининг 1-9-синфларида меҳнат таълимини ўқитиш йўналишларини (технология ва дизайн, сервис хизмат, қишлоқ хўжалик асослари) ўқитилиш асослари ва бошқа муаммолар юзасидан етарлича билим билан қуроллантиришдан иборатдир. Шунингдек талабаларнинг педагогика, психология, умум-касбий ҳамда махсус фанлардан олган билим ва кўникмаларини амалга тадбиқ этиш умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларида умуммеҳнат ва умум-касбий билим ва кўникмаларни шакллантиришнинг методлари, ташкилий шакллари ҳамда воситалари, уларга оид ҳужжатлар мазмуни билан таништиришдан иборат.

Ушбу мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги **вазифаларни ҳал** этиш лозим: педагогик психологик билимларни ўқувчиларда умуммеҳнат ва умумкасбий кўникма ва малакаларни шакллантириш жараёнида тадбиқ этиш; педагогик психологик билимлар, бевосита танланган соҳаларга, янги педагогик ва ахборот технологиялари асосида методик муаммоларни ҳал этиш; меҳнат таълимини ўқитишни ташкил этиш ҳамда уни амалга ошириш методикасини ўргатиш. Меҳнат таълими методикаси фани ҳар томонлама камолга етган ижтимоий фаол шахсни шакллантириш тўғрисидаги янги фикрларга, таълим ва тарбиянинг психология, педагогика ва инсон ҳақидаги бошқа фанлар ўрганадиган қонунятларига таяниб иш кўради. Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиси “Меҳнат таълими методикаси”

фанини ўрганишда умумтаълим мактабларидаги меҳнат таълимининг мақсад ва вазифаларини, фан бўйича ўқув жараёнини ташкилий принципларини ва унинг мазмунини англаб олиши, мактаб устахоналарида таълим тарбия жараёнини муваффақиятли олиб боришда ёрдам берадиган методик воситалар системасини эгаллаши керак. Меҳнат таълими методикаси фанининг алоҳида роли шундаки, ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш жараёнида уларда меҳнатга инсонийлик муносабатни таркиб топиши учун қулай шароитлар вужудга келади. Бўлажак ўқитувчига ана шу шароитлардан қандай қилиб тўла фойдаланишни кўрсатиш фаннинг вазифаларидан биридир. Меҳнат таълими методикаси ўз объектлари, вазифалари ва тадқиқот методларига эга. Меҳнат таълими жараёни, шу жараённинг ҳамма жиҳатлари: ўқув материалининг мазмуни, ўқитиш методлари ўқувчиларнинг билиш фаолияти, ўқитиш наатижалари ва бошқалар ўрганиш объекти ҳисобланади. Бу жараённинг ҳамма томонини ўрганиш ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда амалга оширилиши керак. Меҳнат таълими методикаси фани олдида куйидаги вазифалар қўйилади:

- Меҳнат таълими куйидаги вазифаларни амалга оширади—таълимий тарбиявий, ривожлантирувчи, амалий, ижодий.
- Ўқув материали мазмунини асослаб беради.
- Таълим жараёнини ташкил этиш.
- Синфдан ва мактабдан ташқари ишларини мазмуни ва методикасини аниқлаш.

Меҳнат таълимини ўқитиш методикаси, касб танлашга йўллаш фанининг асосий вазифаларидан бири умумтаълим мактабларида меҳнат таълимини интеграциялаштирилган, янги педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитишни амалга оширишдан иборат. Ушбу фанни ўқитиш натижасида бўлғуси мутахассис – ўқитувчилар иқтисодий, эстетик маданиятни шакллантира олиш, ҳалқимиз анъналарига ва меҳнат аҳлига хурматни тарбиялаш методларини ҳам эгаллайдидилар.

Умумтаълим мактаб ўқувчиларини ҳозирги замон саноати ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг муҳим тармоқлари билан таништириш фан асослари бўйича фанлар доираси билан чегараланмаслиги лозим. Шунинг учун ҳам мактаб ўқув режасига меҳнат таълими фани киритилган. Таълим жараёнининг политехник йўналишини таъминлаш учун айрим аниқ ишлаб чиқариш жараёнлари мисолида ҳозирги замон саноати ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг умумий асослари ўрганиладиган дидактик вазиятни вужудга келтириш талаб қилинади. Меҳнат таълими босқичлари орасидаги изчиллик политехник таълим моҳиятида катта аҳамиятга эга. Масалан, устахоналардаги машғулотларда ўқувчилар куйи синфларда ўзлаштирган бир қатор политехник малакаларини қўллаши ва такомиллаштириши жуда муҳимдир. Қоғозни режалашда чизғич ва қаламдан фойдаланиш малакасини ёғоч ва метални режалашда, бичиш тикиш ишларида қўллаши лозим. Ўқувчилар қоғозни, газламани, металл листни (тунука) қайчи билан қирқиш орасида кўпгина умумийликни топадилар. Моделлаштириш жараёнида ўқувчилар яна шу ишлар бўйича қўйи синфларда олган билимларини малакаларини амалда қўллаш учун чекланмаган имкониятлар вужудга келади. 1-4-синфларда устахона машғулотлари билан дарсларнинг боғланиши ўз характерига кўра бир томонламандир, яъни 5-7-синфлардаги ўқитиш методикаси 1-4-

синфлардаги меҳнат таълими мазмунини ҳисобга олган ҳолда тузилиши керак. Устахоналардаги машғулотлар билан фан асослари бўйича фанлар орасидаги боғланиш икки томонламадир; бундай боғланиш натижасида фан асослари бўйича фанлар конкрет мазмун билан бойийди, меҳнат эса фан асослари қонунлари асосида тушунилади. Шундай қилиб фан асосларини амалиёт билан боғлаб ўқитишнинг политехник савиясини ошириш устахоналардаги амалий машғулотларда олиб борилади. Билимларни амалиёт билан боғланишининг бир маромда амалга оширилиши фан асослари бўйича билимларни мувоффақиятли ўзлаштириш учун меҳнат таълимини амалга ошириш учун ҳам зарурдир. Масалан, физика, кимё ва математика дарсларида ишлаб чиқариш жараёнлари ва ходисаларидан табиатнинг у ёки бу қонунини амалий қўлланишини кўрсатиш учун фойдаланилади. Бунда ишлаб чиқариш жараёнининг, ходисанинг дарсда ўрганилган қонуннинг амалий қийматини тасдиқлайдиган сифати қараб чиқилади. Бу жиҳатдан меҳнат таълими дарслари томомила бошқа манзарага эга.

Меҳнат таълими дарсларида ишлаб чиқариш жараёнлари ва ходисалари ҳар томонлама ўрганилади ва булардан ҳар бирининг фан асослари билан комплекс боғланиши намоён бўлади. Шунинг учун таълимда ишлаб чиқариш жараёнлари билан фан асосларини боғлашни амалга ошириш зарур. Политехник таълим нуқтаи назаридан ҳар хил касбларга доир меҳнат усулларини изчиллигини кўрсатиш ҳам зарурдир. Ҳозирги замон ишлаб чиқаришининг характерли хусусиятларидан бири меҳнат қуролларини тез-тез алмашинуви янги машиналарнинг вужудга келишидир. Замонавий ишлаб чиқаришда бир-бирига яқин касбларни эгаллаш талаб қилинади. Масалан, ёғоч ва металга ишлов беришг усуллари орасида кузатиладиган усулларни: режалаш, ёғочни арралаш, метални арра билан қирқиш, ёғочни рандаш ва метални эговлаш, ёғочни ўйиш ва метални кесиш, ёғоч ва метални пармалаш, ёғоч ва металга токорлик станогида ишлов бериш бир-бирига жуда ўхшашдир. Ўқувчиларда ёғочни арралашни ўрганиб олганларидан кейин, металлларни ҳам арра билан қирқишга тўла тайёрланган ҳисобланамиз деган тушунча бўлмаслиги керак. Чунки металга ишлов беришнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Материалларга токорлик станогида ишлов бериш асосан бир хил, лекин метал қирқивчи станоклар бироз мураккаброқ. Устахоналардаги машғулотларда ҳар бир техник объектга, ишлаб чиқариш жараёнига ва бошқа ўхшаш объектлар ўхшаш жараёнларга боғлиқликда ҳозирги замон ишлаб чиқариш асосини бирор жиҳатдан характерловчи занжирнинг бир ҳалқаси сифатида қаралиши керак.

“Таълим тўғрисидаги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури 1997 йил 29 август (Олий мажлиснинг 9 сессияси)да қабул қилинган”. Ушбу ҳужжатларда меҳнат ва касб-ҳунар таълимига оид қуйидаги ғоялар акс эттирилган: умумий-ўрта таълим босқичлари қуйидагича; бошланғич таълим (1-4-синфлар), умумий ўрта таълим (1-9-синфлар). Бошланғич таълим умумий-ўрта таълим олиш учун зарур бўлган саводхонлик, билим ва кўникма асосларини шакллантиришга қаратилгандир. Мактабнинг биринчи синфига болалар олти-етти ёшдан қабул қилинади.

Умумий-ўрта таълим билимларнинг зарур ҳажмини беради, мустақил фикрлаш, ташкилотчилик қобилияти ва амалий тажриба кўникмаларини ривожлантиради,

дастлабки тарзда касбга йўналтиришга ва таълимнинг навбатдаги босқичини танлашга ёрдам беради. Болаларни қобилияти, истеъдодини ривожлантириш учун ихтисослаштирилган мактаблар ташкил этилиши мумкин (таълим тўғрисидаги қонун 12-модда). Болалар ва ўсмирларнинг яқка тартибдаги эҳтиёжларини қондириш, уларнинг бўш вақти ва дам олишини ташкил этиш учун давлат органлари, жамоа бирлашмалари, шунингдек бошқа юридик ва жисмоний шахслар маданий-эстетик, илмий, техникавий, спорт ва бошқа йўналишларда мактабдан ташқари таълим муассасаларини ташкил этишлари мумкин.

Мактабдан ташқари таълим муассасаларига болалар, ўсмирлар ижодиёти саройлари, уйлари, клублари ва марказлари, болалар-ўсмирлар спорт мактаблари, студиялари, кутубхоналар, соғломлаштириш муассасалари ва бошқа муассасалар қиради. Мактабдан ташқари таълим муассасаларни ташкил этиш ва уларнинг фаолият кўрсатиш тартиби қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

Алишер Навоий асарларида оилавий бахт, фарзанд тарбияси ва меҳнат таълимига оид педагогик аҳамиятга эга, гоёт муҳим фикрларни кўплаб учратиш мумкин. Шоирнинг фикрича инсон учун келажак авлодни тарбиялаб қолим инсонлар қилиб этиштиришдан ҳайрли ва лаззатли нарса йўқдир. Навоий боланинг ривожланишида унга бериладиган тўғри тарбиянинг аҳамиятига алоҳида эътибор қаратади. Болани фақат тўғри тарбия туфайлигина келажакда фойдали ва мукамал киши бўлиб этишишига ишонади. Шарқнинг буюк алломалари бўлмиш Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Бурхониддин Марғиноний, Маҳмуд Қошғарий, Абуносир Фаробий, Абурайхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Саъдий Шерозий, Бобур ва бошқа кўплаб мутафаккирларимиз меҳнат таълими ва тарбияси тўғрисидаги ўзларининг фикр ва мулоҳазаларини келажак авлод учун мерос қилиб қолдиришган. Ёш авлодга касбий таълим-тарбия бериш жараёнини мукамаллаштириш учун касб-хунар педагогикасининг умум башарий ютуқлари билан биргаликда миллий педагогикамизнинг ютуқлари, марказий осие мутафаккирларининг педагогик қарашларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

“Бугун бизнинг олдимизда шундай тарихий имкониятлар пайдо бўлдики, - деган эди презинтимиз И.А.Каримов - биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз томирларига қайтиб, ўтмишдаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига тадбиқ этмоғимиз керак”, шу маънода ўқувчиларни касбга йўналтиришда, айниқса миллий хунармандчилик ҳамда замонавий индустриал касблардан ўзига хос меҳнат мазмунига эътибор қаратиш талаб этилади. Буюк аждодларимиз касб-хунарли кишиларни хунарманд деб аташган ҳамда уларнинг жамиятдаги ижтимоий ҳолатини хунармандчилик билан боғлаган чунки, Маркзий Осиёнинг қўли гул усталари яратган санъат дурдоналари кишиларга завқ беради. Ҳар бир хунарманд ўз хунарини фақат ўзига хос меҳнат мазмунлари билан бойитиб, хунарини ривожлантириб келган. Буюк аждодларимиз ўз асарларида хунарга хос фикрларини ифодалаган. Улардан бири бундай деган эди: “Эй фарзанд, агар оқил, доно бўлай десанг, хунарманд бўлишни ўйла, хунармандчилик сабабидан иззат ҳурматга эришасан, агар хунардан бебаҳра бўлсанг, қуруқ соясиз дарахтга ўхшаб қоласан, эй фарзанд, ақлу фаросатли ва илми хунарли кишилар билан дўст бўл, хунарсиз кишида хосият бўлмайди,

меҳнатдан, илму ҳунар ўрганишдан узоқлашма”. Ахлоқшунос олим Мажид Ҳавофий ҳунармандчилик тўғрисида бундай деган эди: “Ҳунармандларни эъзозла, ҳунармандчиликка ружу қўйган ҳалқнинг ҳурмат ва эътибори ошади”. Пайғамбар Довут алайҳиссалом темирчилик, ал-Фаробий боғбонлик, шоир Саккокий пичоқчилик, шоир Завқий маҳсидўзлик билан тирикчилик ўтказган. Бобомиз хўжа Баҳовуддин Нақшбанд ҳам ҳунармандчилик билан шуғулланиб, Туркистонда биринчилардан бўлиб одамларни ҳунар ўрганишга ва ҳунармандчилик билан шуғулланишга чорлаган. Шарқ мутафаккирларидан Аҳмад Дониш ҳунармандчилик ва меҳнат қилиш тўғрисида шундай деган: “Билим ва ҳунар эгалламай ўзининг насл насаби билан мақтаниб юрадиган ёшлар бирор ижобий фазилатга эга эмас, улар ҳосил бермайдиган мевали дарахтга ўхшайди, ундайларни жамиятга фойдаси тегмайди, аксинча зарарли таъсир кўрсатадилар”.

Бошқа буюк Шарқ мутафаккирлари меҳнат ва касб тўғрисидаги фикларини қуйидагича ифодалайди: А.Навоий: “ Умрни зоя этма меҳнат қил, меҳнат саодатни калитидир бил”. Ҳ.Дехлавий: “Баъзи кун ёшлар сафида бўзла аммо, иш тадбирини кексадан изла”, “Ўйласанг ҳаётнинг салоҳиятини, ўйлагин меҳнатнинг ҳам моҳиятини”. Шунга ўхшаш мисраларни Шарқ мутафаккирлари асарларида кўплаб топиш мумкин. Тажрибалардан маълумки яхши касб-ҳунар тарбиясини олмаган ўқувчи билан ишлаш анча муаммоларни келиб чиқишига сабаб бўлади. Бунинг асосий илдизи оиладаги “ота-касб” ва “устоз-шогирд” каби ижобий муҳит яратилиши, ота билан онанинг ҳамкорлигидан келиб чиқади. Шу ўринда А.Рудакийнинг : “Ҳар кимки ҳаётдан олмаса таълим, унга ўргата олмас ҳеч бир муаллим”, деган мисраларини келтириш мумкин. Шундай экан, биз ҳар биримиз ҳаётдан таълим олиб, келажагимиз бўлган ёш авлодларни мустақил давлатимизнинг ишончли аъзолари қилиб тарбиялашда Шарқ мутафаккирларининг педагогик меросидан фойдаланишимиз муҳим аҳамият касб этади.

Муҳокома учун саволлар:

1. Меҳнат таълимини ўқитиш методикаси, касб танлашга йўллаш фанини мақсади ва вазифаларини тушунтиринг
2. “Таълим таўғрисидаги қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастур”ида меҳнат ва ҳунарга оид ғояларнинг акс эттирилишини изоҳланг
3. Меҳнат таълими ва тарбиясига оид шарқ мутафаккирлари фикрларини айтинг

Мавзу бўйича хулоса:

Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фанининг асосий мақсади талабаларнинг педагогика ва психология ва бошқа фанлардан олган билим ва кўникмаларини амалга тадбиқ этиш, умумтаълим мактаб ўқувчиларида умуммеҳнат ва умумкасбий билим ва кўникмаларни шакллантириш методлари шакллари, воситалари ва уларга оид ҳужжатлар мазмуни балан таништиришдан иборат. Меҳнат таълимини таълим тўғрисидаги қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастуридаги тутган ўрни ва меҳнат таълим тарбияси тўғрисидаги мутафаккирлар фикри баён қилинган.

“Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фани ва унинг вазифаси” мавзуси бўйича ўтказиладиган маъруза дарсини технологик харитаси:

Т/р	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи шахс
1	<p>Тайёрлов босқичи: Ўқув мақсади: Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фанининг асосий вазифаларидан бири умумтаълим мактабларида меҳнат таълимини интеграциялаштирилган, янги педагогик ва ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқитишни амалга оширишдан иборат. Ушбу фанни ўқиш натижасида бўлғуси мутахассис-ўқитувчилар иқтисодий, экологик, эстетик маданиятни шакллантира олиш, халқимиз анъналарига ҳурмат, меҳнат ва меҳнат аҳлига ҳурматни тарбиялаш методларини ҳам эгаллайдилар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Қўлланиладиган интерфаол метод: Мунозара, тезкор савол жавоб</p>	Ўқитувчи
3	<p>Кириш Мавзу бўйича асосий саволлар ёритиб берилади, талабалар тушунчаси савол-жавоб орқали текшириб кўрилади</p>	Ўқитувчи
4	<p>Мустаҳкамлаш учун бериладиган саволлар: 1. Меҳнат таълими, касб танлашга йўллашни ўқитиш методикаси фанини мақсади ва вазифаларини тушунтиринг. 2.“Таълим таўғрисидаги қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастур”ида меҳнат ва ҳунарга оид ғояларнинг ақс эттирилишини изоҳланг. 3. Меҳнат таълими ва тарбиясига оид шарқ мутафаккирлари фикрларини айтинг.</p>	Ўқитувчи
5	<p>Гуруҳда ишлаш: ўтилган мавзу бўйича талабалар тушунчаси ва фикрлари тингланади, умумлаштирилади, энг тўғри фикрлар рағбатлантирилади ва дарсга яқун ясалади.</p>	Ўқитувчи, талабалар
6	<p>Уйга вазифа-мавзу бўйича топшириқлар берилади ва уларни бажариш методикаси тўғрисида кўрсатмалар берилади, адабиётлар рўйхати берилиб улардан фойдаланиш ўргатилинади.</p>	Ўқитувчи, талабалар

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. “Юксак малакали мутахассислар тараққиёт омили” . –Т.; 1995 й. –23 бет.
2. Давлатов К. Меҳнат ва касб таълими, тарбияси ҳамда касб танлаш назарияси ва методикаси. –Т.; 1992 й.319 бет
3. Давлатов К. Меҳнат ва касб таълими, тарбиясидан Амалий машғулотлар.–Т.; 1995 й. 278 бет
4. Меҳнат таълимидан умумий ўрта таълим мактаблари учун дастур. “таълим тараққиёти, 1 к махсус сон”1999й.
5. Меҳнат таълими бўйича узвийлаштирилган ДТС ва ўқув дастури Т.; -2010.
6. Ишмухаммедов Р. Таълимда инновацион технологиялар. 2008 й. 180 б.

7. Қурбонов Б УУМ Гулистон 2014 й.
8. Каримов И.А. “Юксак малакали мутахассислар тараққиёт омили” . –Т.; 1995 й. –23 бет.
9. Давлатов К. Меҳнат ва касб таълими, тарбияси ҳамда касб танлаш назарияси ва методикаси. –Т.; 1992 й.319 бет
10. Давлатов К. Меҳнат ва касб таълими, тарбиясидан Амалий машғулотлар.– Т.; 1995 й. 278 бет